

KS. HENRYK WITCZAK ^{a,®}

 0000-0002-6542-3501

^a Akademia Katolicka w Warszawie; Studium Teologii w Koninie, ul. Portowa 2, 62-510 Konin, wielkopolskie, PL

® HWitczak@Eta.PL

DZIAŁALNOŚĆ KS. PROF. JÓZEFA KRUSZYŃSKIEGO WE WŁOCŁAWKU (1894–1923, 1945–1953)

Słowa kluczowe: diecezja kujawsko-kaliska, diecezja włocławska, Wyższe Seminarium Duchowne we Włocławku, biblista, duszpasterz, działacz społeczno-polityczny.

Abstrakt: Ks. Józef Kruszyński, to jedna z ciekawszych postaci w dziejach diecezji włocławskiej – żył na przełomie XIX i XX wieku. We Włocławku zauważamy go najpierw jako studenta-kleryka (1894–1899), a dalej jego działalność, jako profesora i wychowawcy w Seminarium Duchownym (1904–1923 i 1945–1953), jako członka Rady Miasta (1917–1919), prekursora nowych metod duszpasterskich, które realizował jako dyrektor drukarni i wydawnictwa (1915–1923), autora podręczników i innych pozycji z zakresu Pisma Świętego i innych dziedzin. W Lublinie natomiast dostrzegamy jego osiągnięcia naukowe i piastowany przez niego urząd rektora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, a później wikariusza generalnego diecezji lubelskiej. Jego zwolennicy widzieli w nim przede wszystkim biblistę, wykorzystującego każdą wolną chwilę do pracy, czy to w bibliotekach Anglii, czy podczas wędrówek na Bliskim Wschodzie dla poznania Ziemi Świętej i pogłębienia wiedzy o Jezusie Chrystusie. Natomiast przeciwnicy widzieli w nim wyłącznie antysemitę.

KS. HENRYK WITCZAK (1964–); 1990, kapłan diecezji włocławskiej; 2000, mgr: teologia (PWT, Warszawa; ST Włocławek); 2003, lic. nauk teologicznych: historia Kościoła (UMK, Toruń); 2006, dr nauk teologicznych: teologia (UMK, Toruń); dyrektor (2010–2016) i wykładowca Studium Teologii w Koninie; zainteresowania naukowe: dzieje parafii, dekanatów i struktur diecezji włocławskiej (kujawsko-kaliskiej) oraz jej duchowieństwa.

Sekcje: [Wstęp] > 1. Włocławskie środowisko naukowe na przełomie XIX i XX wieku > 2. Przygotowanie do działalności naukowej > 3. Wykładowca i naukowiec > 4. Duszpasterz > 5. Działacz społeczno-polityczny > [Zakończenie].

Bulla *Ex imposita nobis* w roku 1818 zreorganizowała granice diecezji na terenie Królestwa Polskiego. Jej efektem było między innymi powstanie diecezji nazywanej kujawską lub kaliską, a najczęściej kujawsko-kaliską. Początkowo siedziba biskupa mieściła się w Kaliszu, a katedra i seminarium duchowne znajdowało się we Włocławku. Później, po 1850 roku, również siedzibę przeniesiono do Włocławka.

Była to diecezja o największym terytorium na terenie Królestwa Polskiego, a co za tym idzie o olbrzymim potencjale ludzkim. Rozciągała się na północy od Włocławka, a na drugim krańcu diecezji obejmowała również tereny na południe od Częstochowy. Na zachodzie sięgała do granicy państwa, obejmując Kalisz, a na wschodzie obejmowała tereny na wschód od Piotrkowa Trybunalskiego.

Na przełomie XIX i XX wieku Seminarium Duchowne we Włocławku¹ przeżywało gwałtowny rozwój zarówno ilościowy, jak i jakościowy. Niewątpliwie przyczyną tego rozwoju była przemysłana działalność władz, zarówno diecezji kujawsko-kaliskiej, jak i jej seminarium. Podstawą tego działania było kierowanie na dalsze studia ludzi, którzy mieli odpowiedni potencjał intelektualny i chcieli się uczyć, a zdobyte umiejętności chcieli wykorzystać dla dobra diecezji. Dlatego powracający ze studiów stawali się podstawą intelektualną dla seminarium oraz funkcjonowania urzędów diecezjalnych i kierowania administracją. Warto zauważyć, że spełniali te funkcje nie tylko wobec diecezji ze stolicą we Włocławku, ale też i innych.

W roku 1894 przybył do włocławskiego seminarium duchownego, wówczas 17-letni, Józef Kruszyński pochodzący z rodziny chłopskiej². Uczęszczał do szkół ludowych w Poraju, Parzniewicach i Pawłowie. Jak

---

¹ O funkcjonowaniu Seminarium Duchownego we Włocławku na przełomie XIX i XX wieku. Zob. H. Witczak, *Ks. Idzi Radziszewski – uczeń i student*, StWł, 24(2022), s. 9–35.

² Urodzony 18 marca 1877 r. w Kolonii Poraj, par. Bogdanów, gm. Parzniewica pow. i gub. piotrkowskiej. ArDWł, AKDWł, Teczka personalna, Notatki własne, Ważniejsze chronologiczne wydarzenia z mego życia, s. 1, sygn. pers. 159 (TP JK); K. Rułka, *Kruszyński Józef*, w: SPTK, t. 6, Warszawa 1983, s. 215; S. Librowski, *Kruszyński Józef*, w: PSB, t. 15, z. 1, Wrocław – Warszawa – Kraków 1970, s. 442.

sam pisał, ojciec był przeciwny jego kształceniu³, zapewne też dlatego nauka szła „pod górkę”. W roku 1892 został oddany do Piotrkowa i uczył się prywatnie u Jana Kalinowskiego, ucznia VII klasy miejscowego gimnazjum. W oparciu o zdobytą wiedzę we wrześniu 1893 r. zdał egzamin z czterech klas gimnazjalnych⁴. Od tego czasu, aż do maja 1894 r. uczył się łaciny u ks. Stanisława Kołodziejczyka, wikariusza w Sulmierzycach⁵. Jak można się domyśleć z powyższych informacji, początki jego kariery naukowej były niełatwe i nic nie zapowiadało późniejszej kariery ks. Józefa Kruszyńskiego.

W ramach niniejszego przedłożenia poprzestaniemy na włocławskim okresie jego działalności. Dla ułatwienia w korzystaniu okres ten został podzielony na kilka punktów: 1) Włocławskie środowisko naukowe na przełomie XIX i XX wieku; 2) Przygotowanie do działalności naukowej; 3) Wykładowca i naukowiec; 4) Duszpasterz; 5) Działacz społeczno-polityczny.

1. Włocławskie środowisko naukowe na przełomie XIX i XX wieku

Diecezja włocławska, była kierowana na przełomie XIX i XX w. przez mądrych i roztropnych biskupów. W interesującym nas okresie byli to bp Aleksander Kazimierz Bereśniewicz⁶ i bp Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki⁷, dzięki posłudze których diecezja stała się jednym z najsilniejszych intelektualnie ośrodków kościelnych w Polsce.

Seminarium duchowne było własnością biskupa kalisko-kujawskiego, dlatego też on wskazywał uczelni kierunki rozwoju i wszystkie ważniejsze decyzje sam zatwierdzał. W latach 1882–1902 był nim A.K. Bereśniewicz, nazywany „obrońcą narodu prześladowanego przez zaborcę”. Jak się wydaje, to on był pomysłodawcą i faktycznie przygotował

---

³ Notatki własne, niektóre motywy w opowiadce „Odbudowa” umieszczonej w Kalendarzu Powszechnym na rok 1920 Włocławek, wziętem z niej wątki z ojcem o kształceniu. TP JK, s. 1.

⁴ Rulka, *Kruszyński Józef*, s. 215; Librowski, *Kruszyński Józef*, s. 442.

⁵ Ks. Stanisław Kołodziejczyk – ur. 1861 r., święcenia 1888 r., wikariusz w Sulmierzycach od 1891 r. Zmarł 2 XI 1923 r. w Wilczynie. Zob. TP JK, s. 1; „Schematyzm Diecezji Kujawsko-Kaliskiej” (SchK-K), 1894, s. 123; SchK-K 1919, s. 78; „Rocznik Diecezji Włocławskiej” (RDWl) 2020, s. 1000.

⁶ S. Librowski, *Bereśniewicz Aleksander Kazimierz*, w: EK, t. 2, Lublin 1995, kol. 282–283; W. Kujawski, *Bereśniewicz Aleksander Kazimierz*, w: WlSb, t. 3, Włocławek 2005, s. 9; W. Frątczak, *A.K. Bereśniewicz, w: Zasługi dla Włocławka (XIII–XX wiek)*, red. M. Wojciechowski, Włocławek 1991, s. 23–24.

⁷ W. Frątczak, *Zdzitowiecki Stanisław Kazimierz*, w: WlSb, t. 1, Włocławek 2004, s. 186–188; tenże, *S.K. Zdzitowiecki, w: Zasługi dla Włocławka (XIII–XX wiek)*, s. 226–227; M. Widera, *Biskup Stanisław Zdzitowiecki (1854–1927) – główne kierunki działalności w diecezji kujawsko-kaliskiej (włocławskiej)*, AtK, 183(2024), z. 2(693), s. 264–287.

odnowę intelektualną duchowieństwa diecezji kujawsko-kaliskiej. W latach 1860–1864 był rektorem Cesarskiej Akademii Duchownej w Petersburgu, z której został usunięty za odmowę potępienia powstania styczniowego. Po takich doświadczeniach doskonale rozumiał, jak wielkie znaczenie dla diecezji i szerzej całego narodu ma elita intelektualna duchowieństwa. Dlatego też na dalsze studia wysyłał kleryków posiadających odpowiednie predyspozycje intelektualne, a także moralno-duchowe. Natomiast kapłani wracający ze studiów w Petersburgu zasilali kadrę seminarium duchownego i zarząd diecezji.

Dbając o dobre wykształcenie kapłanów, położył podwaliny pod powstanie przy Seminarium Duchownym we Włocławku ośrodka naukowego, który zyskał ogólnopolski rozgłos. W interesującym nas okresie seminarium funkcjonowało na podstawie zarządzeń wydanych w 1884 r. przez bp. Bereśniewicza.

Kolejnym biskupem kujawsko-kaliskim był S.K. Zdzitowiecki. Kierowanie diecezją rozpoczął w roku 1902, okres ten nie obejmował pobytu ks. J. Kruszyńskiego w seminarium duchownym, ale niewątpliwie nowy biskup patronował młodemu księdzu w czasie studiów w Akademii Duchownej w Petersburgu i dalszemu zgłębianiu wiedzy w czasie zagranicznych wypraw naukowych. Prawdopodobnie inspirował też do podjęcia wykładów na Uniwersytecie w Lublinie, zwłaszcza że urząd biskupa diecezjalnego sprawował do roku 1927.

Po podjęciu posługi biskupiej we Włocławku zauważył pozytywne zmiany w kształtowaniu się elit intelektualnych wśród duchowieństwa i postanowił je kontynuować. Podjął kolejne działania, a mianowicie zaczął rozwijać kształcenie elit świeckich. Chciał, aby absolwenci szkół średnich (gimnazjów) przygotowali się w nich do przejęcia odpowiedzialności w Polsce, zarówno za Kościół, jak i państwo. Dlatego też przyczynił się do powstania i popierał funkcjonowanie we Włocławku: szkoły średniej przygotowującej do nauki w seminarium – Liceum im. Piusa X⁸, szkoły żeńskiej prowadzonej przez Janinę Steinbok⁹ i Gimnazjum Męskiego im. ks. J. Długosza. Zapewne również i on mógł być twórcą albo przynajmniej popierał ideę tworzenia

---

⁸ Popularnie nazywane Niższym Seminarium.

⁹ Otworzyła pensję na początku roku szkolnego 1915/1916, szkoła przechodziła kolejne reorganizacje, a w roku 1931 stała się własnością Zakonu św. Urszuli Unii Rzymskiej i to zgromadzenie dalej prowadziło szkołę. Zob. H. Witczak, *Działalność zakonów i zgromadzeń zakonnych na rzecz społeczności Włocławka*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, 35(2020), s. 31–60; M. Pawlak, *Steinbok Janina*, w: WłSb, t. 2, Włocławek 2005, s. 165–166.

świeckiej elity intelektualnej, mającej podstawy już nie tylko w szkole średniej, ale w studiach uniwersyteckich, a więc późniejszym KUL-u.

W tym miejscu warto wspomnieć również ówczesnego sufragana bp. Henryka Piotra Kossowskiego¹⁰, który wcześniej był profesorem seminarium w Mińsku, później rektorem Akademii Duchownej w Warszawie.

Biskupi ci niewątpliwie inspirowali działania najpierw alumnów, a później księży tego okresu. Jako ilustrację niech stanowią cztery nazwiska profesorów i rektorów KUL z tego okresu. Obok ks. Józefa Kruszyńskiego byli to: ks. Idzi Radziszewski¹¹, ks. Antoni Szymański¹², ks. Józef Iwanicki¹³ i biskup lubelski Marian Fulman¹⁴, jako kierujący

---

¹⁰ Henryk Piotr Kossowski – święcenia kapłańskie (1857) i sakra (1867) w Petersburgu. Od 30 XII 1889 r. sufragan kujawsko-kaliski. Zob. P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce*, Warszawa 2000, kol. 217–218. Wszechstronnie wykształcony, znający kilka języków obce: hebrajski, grecki, łaciński, niemiecki, rosyjski, francuski, włoski, angielski i hiszpański. Zastępował bp. Bereśniewicza w czynnościach pasterskich, a przede wszystkim w wizytacjach parafii. Interesował się funkcjonowaniem seminarium duchownego i uczestniczył w sesjach księży profesorów. Przetłumaczył *Pisma św. Teresy z Ávila* (t. 1–3), dokonał częściowej rewizji tekstu Pisma Świętego, wprowadzając poprawki w tekście Biblii i tłumaczeniu Jakuba Wujka. Ogłaszał swoje teksty w „Homiletyce” i „Przeglądzie Katolickim”. Był współzałożycielem *Encyklopedii kościelnej*, w której umieścił około 240 artykułów-haseł. Teksty z teologii (dogmatyki i ascetyki) oraz historii Kościoła. Zob. K. Rulka, *Kossowski Henryk Piotr h. Dołęga*, w: WISb, t. 1, Włocławek 2004, s. 73–75.

¹¹ Idzi Radziszewski (1871–1922) – Akademię w Petersburgu ukończył ze stopniem mgr teologii, święcenia przyjął w 1896 r. Studia filozoficzne w Lowanium, zakończone doktoratem z filozofii. Od 1901 r. profesor i wicerektor Seminarium Duchownego, Rektor seminarium włocławskiego 1908–1914. Założyciel „Ateneum Kapłańskiego” w 1908 r. W latach 1914–1918 rektor Akademii Duchownej w Petersburgu. Od 1918 r. podjął prace organizacyjne związane z założeniem KUL-u. Zob. S. Chodyński, *Seminarium włocławskie*, Włocławek 1904, s. 100–101; J. Bagrowicz, *Radziszewski Idzi Benedykt*, w: WISb, t. 2, s. 152–154; A. Biela, *Idzi Radziszewski. Charyzmatyczny psycholog*, Lublin 2018; zob. Z. Pawlak, *Z dziejów nauczania filozofii w seminarium duchownym we Włocławku*, Włocławek 2019, s. 41–56. Jego osobie poświęcono „Studia Włocławskie”, 24(2022).

¹² Antoni Szymański – seminarium duchowne we Włocławku 1900–1904. Studia w Wyższym Instytucie Filozoficznym w Lovain zakończone w 1907 r. doktoratem z filozofii. W latach 1908–1918 profesor filozofii i nauk społecznych. Redaktor „Ateneum Kapłańskiego”. W 1919 r. habilitacja na Uniwersytecie Jagiellońskim. Rektor KUL 1933–1939. Zob. Pawlak, *Z dziejów nauczania filozofii*, s. 73–92.

¹³ Józef Iwanicki (1902–1995) – seminarium we Włocławku w latach 1922–1924, studia w Strasburgu 1924–1935, tam uzyskał magisterium w 1926 r., doktorat w roku 1933. Święcenia we Włocławku w 1926 r. (przyjechał na wakacje). Wykłady od 1935 r. w WSD Włocławek, współpracował z „Ateneum Kapłańskim”. Wykładowca na Uniwersytecie Warszawski i KUL-u. Rektor KUL 1951–1956 i ATK 1956–1977. Zob. Pawlak, *Z dziejów nauczania filozofii*, s. 129–148.

¹⁴ Marian Fulman (1866–1945) – mgr teologii 1890 r. w Petersburgu. W seminarium w latach 1890–1895, usunięty przez władze rządowe. Wykładał teologię dogmatyczną i ceremonie, był ceremoniarzem biskupim oraz nauczycielem religii w szkole realnej we Włocławku.

administracją diecezji. Wszyscy oni byli w tym czasie studentami w seminarium wrocławskim.

Rektorem Seminarium Duchownego we Wrocławku był najpierw ks. Stanisław Chodyński¹⁵, który pełnił swój urząd w latach 1887–1908. Seminarium pod jego kierunkiem dawało dobrą podstawę intelektualną przyszłym księżom, ale przede wszystkim potrafiło wyłowić najsilniejsze jednostki intelektualne i je ukształtować. Natomiast dalej biskup, wykorzystujący istniejące prawo zaborcze, kierował wskazanymi klerykowi na dalsze studia teologiczne najpierw do Petersburga, a później na inne uniwersytety.

Jego następcą był ks. Idzi Radziszewski. Wymiana pokoleniowa we władzach seminaryjnych nie przeszła łagodnie. Najpierw wicerektor Radziszewski, po konflikcie z rektorem Chodyńskim odszedł z uczelni, prawdopodobnie nawet z zamiarem odejścia z diecezji, wiążąc się z misjonarzami św. Wincentego i Siostrami Miłosierdzia. Niebawem jednak ordynariusz wezwał ks. Radziszewskiego i mianował rektorem seminarium; ten urząd pełnił w latach 1908–1914. Zapewne osiłą konfliktu była kwestia metod nauczania, z jednej strony starych już wypróbowanych (Chodyński), a z drugiej nowych, a nawet nowoczesnych zaczerpniętych z uczelni zachodnich (Radziszewski).

Kolejnym rektorem w latach 1914–1918 był ks. Władysław Krynicki¹⁶, wcześniej wieloletni wicerektor (1890–1901), który funkcję wicerektora

---

Późniejszy biskup lubelski. Zob. Archiwum Biblioteki WSD we Wrocławku (ArBWSDWł), *Liber actorum in Seminario Wladislaw[iense] 1883–1903* (*Liber actorum*), sygn. WŁ 83, kserokopia rękopisu (Protokoły posiedzeń Rady Profesorów Seminarium Duchownego we Wrocławku), k. 58; Chodyński, *Seminarium wrocławskie*, s. 98; K. Rulka, *Fulman Marian Leon*, w: *WiSb*, t. 3, s. 48–50.

¹⁵ Stanisław Chodyński (1836–1919) – do Seminarium Duchownym przyszedł w roku 1866, z tytułem kandydata teologii, w 1901 r. uzyskał tytuł doktora prawa kanonicznego (Petersburg). Po śmierci brata bliźniaka (Zenona) został rektorem seminarium we wrześniu 1887 r. i pełnił ten urząd do roku 1908 r. Wykładał rubryki (liturgikę) historię Kościoła i prawo kanoniczne i teologię pastoralną. Zob. Chodyński, *Seminarium wrocławskie*, s. 92–93; K. Rulka, *Rektorzy, wicerektorzy, prefekci*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku*, red. W. Hanc, K. Rulka, Wrocław 1997, s. 132–133; B. Cieślak, *Profesorowie prawa kanonicznego*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku*, s. 17–18; *Liber actorum*, k. 58; H. Witczak, *Ks. Stanisław Chodyński – wykładowca i rektor Seminarium Duchownego, historyk diecezji wrocławskiej*, *AtK*, 183(2024), z. 2(693), s. 288–313.

¹⁶ Władysław Paweł Krynicki (1861–1928) – Magister Teologii od 1886 r. Od tego roku w Seminarium Duchownym. W latach 1890–1901 wiceregens seminarium. Uczył praktycznie wszystkich przedmiotów objętych planem nauczania, choć jego prace drukowane obejmują: historię Kościoła, kaznodziejstwo, ascetykę i prawo kanoniczne. W roku 1918 został sufraganiem wrocławskim, a w 1927 ordynariuszem wrocławskim. Zob. *Liber actorum*, k. 58; Chodyński, *Seminarium wrocławskie*, s. 96–97; Cieślak, *Profesorowie prawa kanonicznego*,

nieformalnie łączył z posługą ojca duchownego, w tym czasie prowadził bowiem stałą formację duchową alumnów.

Kolejnym rektorem został, również wcześniej będący wicerektorem (1913–1918), ks. Antoni Borowski¹⁷, który swój urząd pełnił w latach 1918–1925. Wystąpił on na zjeździe rektorów w 1919 r. w Przemyśle z propozycją utworzenia związku skupiającego wychowawców i profesorów zakładów kształcących kandydatów do kapłaństwa. Zrealizowanie tego postulatu nastąpiło na zjeździe przedstawicieli seminariów duchownych z całej Polski, który odbył się w Seminarium Duchownym we Włocławku w dniach 30 X – 1 XI 1921. Doszło na nim do powołania Związku Zakładów Teologicznych, a jego prezesem został ks. Borowski. Podjęto też szereg postanowień w sprawach nauczania teologii i wychowania duchownego. Już za rektorstwa następcy, ks. Piotra Czapli¹⁸, w 1927 roku seminarium włocławskie otrzymało prawa fakultetu teologicznego uniwersytetu państwowego.

Wicerektorem był najpierw, jako pełniący obowiązki (1890) i w końcu faktycznie jako wicerektor, ks. Władysław Krynicki (1892). Na skutek zwiększenia się liczby alumnów wprowadzono jeszcze funkcję inspektora, praktycznie prefekta wychowawczego, którym był ks. Marian Nassalski¹⁹, a po nim Stanisław Mirecki²⁰, kolejnym był ks. Wojciech Kmiec²¹.

---

s. 18; Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce*, kol. 230–231; W. Kujawski, *Krynicki Władysław Paweł*, w: *WiSb*, t. 6, Włocławek 2011, s. 67–69.

¹⁷ Autor następujących pozycji: *O sumieniu*; podręcznika uniwersyteckiego *Teologia moralna*; *Sakramentologia w świetle nowego prawa kościelnego*; *Warunkowe szafarstwo sakramentów*; *Etyka św. Bazylego o własności prywatnej*; *Zagadnienie miłości ojczyzny czy sprawiedliwości społeczno-państwowej w drugim kazaniu sejmowym ks. Piotra Skargi*. Zob. A. Poniński, *Borowski Antoni*, w: *WiSb*, t. 1, s. 30–32.

¹⁸ Czapla Piotr (1868–1828) – święcenia kapłańskie 1893, 1900–1904 studia w Innsbrucku, uzyskał doktorat. Prowadził wykłady z teologii moralnej, fundamentalnej, pastoralnej, ascetycznej i mistycznej, a także z liturgiki. Pełnił funkcję ojca duchownego, a w latach 1925–1928 był rektorem seminarium duchownego. J. Dębiński, *Czapla Piotr*, w: *WiSb*, t. 3, s. 33–35.

¹⁹ Marian Nassalski (1860–1942) – wyświęcony w 1887 r., w Petersburgu uzyskał tytuł magistra teologii. W seminarium od roku 1888, wykładał Pismo Święte i wymowę kościelną (przedmiot pomocniczy do homiletyki i katechezy). Usunięty przez władze państwowe w 1894 r. Zob. Liber actorum, k. 58; Chodyński, *Seminarium włocławskie*, s. 97.

²⁰ Stanisław Mirecki (1867–1911) – w Akademii Duchownej w Petersburgu zdobył Magisterium Świętej Teologii, był kapłanem bp. Bereśniewicza. W seminarium od roku 1892, wykładał Pismo Święte i ceremonie liturgiczne. Był inspektorem seminarium i zastępcą wicerektora. Odszedł z seminarium na początku 1904 r., gdy został proboszczem w Szadku. L. Politowski, *Wykładowcy liturgii*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku*, s. 59; Chodyński, *Seminarium włocławskie*, s. 98; Liber actorum, k. 58.

²¹ Wojciech Kmiec (1851–1946) – wyświęcony w roku 1879; najpierw pracował w duszpasterstwie, a od 1893 r. profesor w Seminarium Duchownym, z seminarium odszedł

Grono profesorskie stanowił zespół także niewymienionych jeszcze wykładowców: Franciszek Stopierzyński²², Jan Nepomucen Sobczyński²³, Leon Moczyński²⁴, p. Tomasik²⁵, Marian Fulman, Stanisław Bayer²⁶, Władysław Kubicki²⁷. Kolegami seminaryjnymi ks. Kruszyńskiego z czasów kleryckich albo profesorskich byli: I. Radziszewski, A. Szymański, Piotr Kremer²⁸, P. Czapla.

Biskupami w Polsce był kapłani studiujący w tym czasie we Włocławku (nie zawsze tu święceni): Władysław Paweł Krynicki (święcenia 1885), Marian Fulman (1889), Włodzimierz Bronisław Jasiński (1895)²⁹, Wojciech

---

w 1899 r., gdy został prepozytem w Mstowie. Prowadził zajęcia z języka łacińskiego, historii powszechnej i wymowy. Zob. Liber actorum, k. 58; Chodyński, *Seminarium włocławskie*, s. 99; W. Frątczak, *Duchowieństwo dekanatu tureckiego w świetle zarządzenia bp. Aleksandra Bereśniewicza z 6 III 1884 r.*, *TiCz*, 18(2011), s. 226–227.

²² Franciszek Stopierzyński (1837–1911) – wyświęcony w roku 1865, studiował w Akademii Duchownej w Warszawie. W seminarium w latach 1867–1911. Wykładał teologię moralną, pastoralną, historię powszechną i łacinę. Chodyński, *Seminarium włocławskie*, s. 93; Liber actorum, k. 58.

²³ Jan Nepomucen Sobczyński (1861–1942) – nie posiadał wykształcenia specjalistycznego, w seminarium wykładał w latach 1887–1901; Pawlak, *Z dziejów nauczania filozofii*, s. 39; Chodyński, *Seminarium włocławskie*, s. 97; Liber actorum, k. 58.

²⁴ Leon Moczyński (1860–1914) – do seminarium wstąpił w 1881 r., od roku 1890 był kapłanem bp. Bereśniewicza, dyrektor chóru katedralnego, profesor śpiewu. Wykształcenie specjalistyczne: konserwatorium w Dreźnie w roku 1882, w Ratyzbonie. Profesor seminarium 1890–1914. Z. Szygenda, *Wykładowcy muzyki i śpiewu*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku*, s. 124–125; Chodyński, *Seminarium włocławskie*, s. 98–99; Liber actorum, k. 58.

²⁵ Tomasik – świecki nauczyciel gimnazjum rządowego we Włocławku, który na polecenie rządowych władz oświatowych uczył przedmiotów państwowych, a więc języka rosyjskiego, rosyjskiej literatury i historii.

²⁶ Stanisław Bajer (1868–1903) – mgr teologii, kapłan bp. Bereśniewicza. Profesor seminarium w latach 1895–1902, zrezygnował z powodu gwałtownie postępującej choroby (suchoty).

²⁷ Władysław Kubicki (1869–1937) – święcenia kapłańskie we Włocławku w roku 1891, najpierw wikariusz w Chodczu, następnie studiował w Akademii Duchownej, gdzie zdobył tytuł mgr teologii, profesor od roku 1899. Miłośnik archeologii i historii, odnowił w seminarium duchownym muzeum archeologiczno-przyrodnicze. Pisał do *Encyklopedii wielkiej ilustrowanej i Podręcznej encyklopedii kościelnej*. Zob. Chodyński, *Seminarium włocławskie*, s. 100.

²⁸ Piotr Kremer – seminarium we Włocławku 1898–1903, Akademia Duchowna w Petersburgu 1903–1907, uzyskał tam tytuł magistra teologii w 1907 r., święcenia w 1906 r., doktorat w 1917 r. W latach 1908–1913 wicerektor seminarium we Włocławku. Profesor Akademii Duchownej w Petersburgu i KUL. Na KUL-u pełnił w latach 1927–1929 i 1934–1935 funkcję dziekana wydziału teologicznego. Zob. Rułka, *Rektorzy, wicerektorzy, prefekci*, s. 132; W. Hanc, *Kremer Piotr*, w: *WŚb*, t. 2, s. 91–93.

²⁹ Włodzimierz Bronisław Jasiński (1873–1965) – święcenia w roku 1895, dalsze studia Akademia Duchowna w Petersburgu, gdzie uzyskał tytuł kandydata nauk z zakresu teologii w roku 1913. Prowadził szeroko zakrojoną działalność duszpastersko-katechetyczną, od roku

Stanisław Owczarek (1898)³⁰, Franciszek Korszyński (1915)³¹, Stanisław Czajka (1920)³², Stefan Wyszyński (1924)³³. Natomiast rektorami KUL-u byli: Idzi Radziszewski (1896), Józef Kruszyński (1903), Antoni Szymański (1904) i Józef Iwanicki (1926). A więc w ciągu 40 lat diecezja wydała siedmiu biskupów i czterech rektorów KUL-u.

2. Przygotowanie do działalności naukowej

W swoich notatkach ks. J. Kruszyński napisał: „w czerwcu 1894 zdałem egzamin do Seminarium Duchownego we Włocławku i zostałem przyjęty na I kurs”³⁴. Rozpoczynając naukę w seminarium duchownym, miał świadomość, że z końcem poprzedniego roku akademickiego władze państwowe usunęły z uczelni dwóch jej profesorów ks. Mariana Fulmana i ks. Mariana Nassalskiego, a więc rzeczywistość kapłańska może być niełatwa.

Jako alumn Seminarium Duchownego we Włocławku był odnotowany w schematyzmach diecezjalnych, w latach: 1895 – I kurs³⁵,

---

1926 rektor seminarium duchownego w Łodzi. W 1930 r. mianowany biskupem sandomierskim, a w roku 1935 ordynariuszem w Łodzi, którym był do roku 1947. Mianowany wtedy arcybiskupem tytularnym. Zob. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce*, kol. 61; A. Poniński, *Jasiński Włodzimierz Bronisław*, w: *WiSb*, t. 2, s. 75–77.

³⁰ Wojciech Stanisław Owczarek (1875–1938) – w seminarium włocławskim w latach 1892–1897, w Akademii Duchownej w Petersburgu w latach 1897–1901. Uzyskał tytuł magistra teologii w Petersburgu, a doktorat honorowy rzymski w 1923 r. Świecenia kapłańskie w roku 1898, sakra w 1918 r. Poświęcił się przede wszystkim sprawom administracyjnym, pracował w kurii i sądzie. Był założycielem Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy. Sługa Boży. W 1995 r. zakończył się proces beatyfikacyjny na etapie diecezjalnym. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce*, kol. 326–327.

³¹ Tamże, kol. 215.

³² Czajka Stanisław (1897–1965) – święcenia kapłańskie w 1920 r., studiował na Uniwersytecie Jagiellońskim, Uniwersytecie Lubelskim (później KUL). W 1928 r. uzyskał licencjat z prawa kanonicznego, w 1930 r. doktora z prawa. Od 1932 r. profesor KUL, w latach 1936–1937 rektor seminarium w Częstochowie. W 1944 r. mianowany biskupem pomocniczym w Częstochowie. Zob. A. Poniński, *Czajka Stanisław*, w: *WiSb*, t. 2, s. 41–42; Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce*, kol. 61.

³³ Wyszyński Stefan (1901–1981) – święcenia kapłańskie w roku 1924, doktorat z prawa kanonicznego w 1929 r. na KUL. Duszpasterz robotników, profesor seminarium duchownego we Włocławku, redaktor „Ateneum Kapłańskiego” i „Ładu Bożego”. Od 1946 r. biskup lubelski, od 1948 r. biskup gnieźnieński-warszawski i prymas Polski. W 1953 r. podniesiony do godności kardynała, a od 2021 r. błogosławiony Kościoła katolickiego. Zob. J. Bagrowicz, *Wyszyński Stefan*, w: *WiSb*, t. 1, s. 182–185; Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce*, kol. 500.

³⁴ TP JK, s. 1; Rulka, *Kruszyński Józef*, s. 215; Librowski, *Kruszyński Józef*, s. 442.

³⁵ SchK-K 1895, s. 17.

1896 – II³⁶, 1897 – III³⁷, 1898 – IV³⁸, 1899 – V³⁹. W międzyczasie, podczas liturgii obłóczyn, w dniu 10 XI 1894 r. przywdział sutannę. Natomiast 12 IV 1896 r. otrzymał tonsurę i cztery niższe święcenia z rąk bp. H. Kossowskiego przed wielkim ołtarzem w katedrze wrocławskiej⁴⁰. Na kursach III, IV i V pojawia się informacja, że kleryk ten posiadał już święcenia niższe.

Pierwsza wzmianka o alumnie Kruszyńskim pochodzi z sesji profesorów z 21 VI 1895 roku. Wtedy to wydano polecenie, aby podjął on dodatkową naukę języka polskiego i pracował nad ortografią, ponieważ źle mówi i pisze⁴¹. Na tej samej sesji ponownie pojawiło się nazwisko Kruszyńskiego, jako alumna, któremu za opuszczanie zajęć (wraz z kilku kolegami), chciano zablokować święcenia niższe⁴².

Najprawdopodobniej powyższa informacja miała swoje podłoże w jakiejś chorobie, gdyż na kolejnej sesji profesorów w dniu 14 V 1896 r., wydano zgodę na jego darmową kąpiel w Ciechocinku, jednak nie zgodzono się na pobyt w miejscowym szpitalu leczniczym⁴³.

Na pierwszej sesji w kolejnym roku akademickim w dniu 2 IX 1897 r. kleryk Kruszyński otrzymał karę za wyjście w czasie wakacji na miasto bez pozwolenia⁴⁴. Jednak na następnej sesji w dniu 10 VI 1898 r. pojawiła się informacja o odbyciu przez niego rekolekcji przed diakonatem⁴⁵. Z tego można się domyślać, że pierwotnie nie był brany pod uwagę jako kandydat na dalsze studia w Petersburgu, tylko po zakończeniu studiów w Seminarium Duchownym we Wrocławku miał zostać wyświęcony.

Sytuacja diametralnie zmieniła się, gdy na tej samej sesji, pojawiła się informacja o tym, że kleryk Kruszyński wyjechał na „objazd z biskupem sufraganem”, czyli na wizytację parafii. Zapewne ten wyjazd pozwolił biskupowi lepiej ocenić kleryka Kruszyńskiego, niż to wynikało z informacji

---

³⁶ SchK-K 1896, s. 17.

³⁷ SchK-K 1897, s. 17.

³⁸ SchK-K 1898, s. 17.

³⁹ SchK-K 1899, s. 16

⁴⁰ TP JK, s. 1.

⁴¹ Liber actorum, k. 61v.

⁴² Tamże, k. 64v.

⁴³ Tamże, k. 65v.

⁴⁴ Tamże, k. 70v.

⁴⁵ Tamże, k. 72.

przekazywanych na sesjach profesorów. A sam kleryk, zafascynowany wiedzą i mądrością biskupa sufragana, przyjął go jako wzór do naśladowania.

Po kolejnym roku nauki, na sesji 19 IV 1899 r. z udziałem biskupa sufragana, został wystawiony, jako jeden z wielu kandydatów na trzy stypendia posiadane przez diecezję w Akademii Duchownej w Petersburgu. W ramach tejże sesji z opinią przykładowego alumna z odpowiednimi zdolnościami, jego kandydatura została poparta przez profesorów seminarium na wakujące miejsce w Akademii Duchownej⁴⁶. Natomiast pod datą 4/16 VI 1899 r., zostało wystawione odpowiednie świadectwo kwalifikacyjne⁴⁷.

W czerwcu 1899 r. zakończył naukę w Seminarium Duchownym we Włocławku⁴⁸ i został wysłany na dalsze studia do Petersburga, kolejne więc cztery lata spędził w Akademii Duchownej w Petersburgu⁴⁹. W ramach studiów zdobył tytuł kandydata św. teologii (1902). A w maju 1903 r. tytuł Magistra Świętej Teologii (SThM), na podstawie zdanego egzaminu i rozprawy pt. *De Filio Dei Messia*⁵⁰. Tam też ujawniły się jego zdolności do nauki języków wschodnich. Jako samouk poznał język perski, a także zrobił duże postępy w przewidzianej programem znajomości języka hebrajskiego⁵¹.

W dniu 22 VI 1902 r. otrzymał święcenia subdiakonatu, a w dniu 29 VI 1902 r. święcenia diakonatu. Studia uwieńczył święczeniami kapłańskimi w Petersburgu, w dniu 14 III 1903 roku⁵² w kościele św. Katarzyny w Petersburgu, z rąk bp. plockiego hr. Jerzego Szembeka. Prymicję odbył w kościele św. Stanisława w Petersburgu, podczas tej mszy funkcję archidiacona sprawował ks. Władysław Mikołajewski⁵³, proboszcz z Sieradza, zasiadający wówczas w kolegium duchownym⁵⁴.

---

⁴⁶ Tamże, k. 74v.

⁴⁷ Tamże, k. 75v.

⁴⁸ TP JK, s. 1; Librowski, *Kruszyński Józef*, s. 442.

⁴⁹ SchK-K 1900, s. 16; SchK-K 1901, s. 16; SchK-K 1902, s. 16; SchK-K 1903, s. 16.

⁵⁰ J. Dębiński, *Kruszyński Józef*, w: WłSb, t. 3, s. 96. W innym opracowaniu tytuł pracy magisterskiej *Filius Dei in Evangelis*. Zob. TP JK, s. 2; Rulka, *Kruszyński Józef*, s. 215; Librowski, *Kruszyński Józef*, s. 442.

⁵¹ Rulka, *Kruszyński Józef*, s. 215; tenże, *Józef Kruszyński, w: Zasłużeni dla Włocławka (XII–XX wiek)*, s. 102.

⁵² SchK-K 1904, s. 62; Rulka, *Kruszyński Józef*, s. 215; Librowski, *Kruszyński Józef*, s. 442.

⁵³ Ks. Władysław Mikołajewski (1840–1829) – proboszcz w Sieradzu w latach 1879–1923. Zob. W. Pogorzelski, *Sieradz, Włocławek 1927*, s. 58.

⁵⁴ TP JK, s. 2.

3. Wykładowca i naukowiec

W maju 1904 r. otrzymał od bp. S. Zdzitowieckiego nominację na profesora Pisma Świętego w seminarium wrocławskim⁵⁵. Jako profesor seminaryjny z tytułem Magistra Świętej Teologii prowadził zajęcia w Seminarium Duchownym we Wrocławku w latach 1904–1923, a następnie w latach 1945–1953.

Najpierw był prefektem⁵⁶, a od sierpnia 1905 r. do czerwca 1908 r. był również wicerektorem tej uczelni⁵⁷. Z faktu bycia wicerektorem raczej nie był zadowolony, bo to ograniczało jego możliwości związane z wyjazdami naukowymi. Okazja do odejścia z tego stanowiska pojawiła się w związku z odejściem z urzędu rektorskiego ks. Stanisława Chodyńskiego. Przyszedł nowy rektor ks. Idzi Radziszewski i wraz z nim wicerektor ks. Piotr Kremer, który pełnił ten urząd w latach 1908–1913.

Wykłady rozpoczął w dniu 10 września 1904 r. i prowadził je w latach 1904–1923. Wykładał: Pismo Święte (Stary i Nowy Testament): wstęp ogólny i szczegółowy, egzegezę, archeologię biblijną, ponadto w latach 1908–1923 prowadził zajęcia z języka hebrajskiego⁵⁸.

Praca wykładowcy nie zwalniała go z samokształcenia. W tym czasie, na własny koszt, odbywał wyjazdy naukowe⁵⁹. I tak w maju 1905 r. wyjechał na trzy miesiące do Londynu dla przeprowadzenia studiów z zakresu Biblii i nauk orientalnych w British Museum. W czerwcu 1906 r. ponownie udał się do Anglii w tym samym celu. Przy okazji zwiedził uniwersytety w Anglii i seminaria katolickie w Irlandii.

W kolejnym roku udał się na Bliski Wschód, do Bejrutu, dla pogłębienia wiedzy z zakresu nauk biblijnych, podróż rozpoczął w dniu 27 grudnia 1907 roku⁶⁰. Tam zamieszkał u melchitów⁶¹ przy kościele św. Krzyża. Do kwietnia uczęszczał na wykłady na fakultecie orientalnym w Uniwersytecie

---

⁵⁵ TP JK, s. 2; Rulka, *Kruszyński Józef*, s. 215.

⁵⁶ Librowski, *Kruszyński Józef*, s. 442; Rulka, *Kruszyński Józef*, s. 216.

⁵⁷ TP JK, s. 3; potwierdzają to schematyzmy diecezjalne: SchK-K 1905, 15; 1906, s. 14; 1907, s. 16; 1908, s. 16; 1909, s. 17; 1910, s. 17; 1911, s. 17; 1912, s. 17; 1913, s. 17; 1914, s. 18; 1915, s. 17; 1916, s. 17; 1917, s. 21; 1918, s. 20; 1919, s. 18.

⁵⁸ TP JK, s. 2; J. Dębiński, *Duchowieństwo rzymskokatolickie diecezji wrocławskiej w latach 1918–1930*, Toruń 2010, s. 156–159; Rulka, *Kruszyński Józef*, s. 216; Librowski, *Kruszyński Józef*, s. 442.

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ Trasa podróży: przez Kraków, Wiedeń, Triest, Aleksandrię, Port-Said dotarł do Bejrutu.

⁶¹ Jeden z katolickich Kościołów wschodnich.

św. Józefa w Bejrucie. W tym czasie zwiedził również Turcję. W kwietniu i maju 1908 r. zwiedzał Palestynę i Egipt. W maju wyjechał z Aleksandrii i przez Neapol, dotarł do Rzymu, gdzie miał audiencję u papieża Piusa X⁶². Wracał dalej przez Padwę, Wenecję i Wiedeń do Włocławka.

W roku 1909, w czerwcu udał się po raz trzeci do Londynu, gdzie ponownie prowadził badania naukowe. Powrócił do Włocławka w sierpniu, jadąc przez Paryż, Kolonię i Berlin⁶³.

W roku 1912, tym razem z ks. dr. Tomaszem Hudecem prof. seminarium w Brnie na Morawach, udał się w podróż naukową „śladami św. Pawła”⁶⁴. Kolejna wyprawa w 1913 r., wydaje się, już bardziej turystyczno-krajoznawcza i obejmowała Morawy, Beskidy i Tatry⁶⁵.

Następujące po sobie kolejne wyjazdy dały możliwość młodemu bibliście lepiej poznawać Ziemię Świętą, jej kulturę i historię, co pozwoliło mu jako wykładowcy, przybliżyć studentom otoczenie, w jakim żył i nauczał Jezus Chrystus. Wiedzę tę udostępniał nie tylko klerikom włocławskim, ale również w czasopismach zarówno naukowych, jak i publicystycznych.

Jego działalność w zakresie nauk biblijnych była prowadzona zgodnie z wskazaniem papieża Leona XIII⁶⁶. Świadczyła o zrozumieniu i niezwyklej zdolności zastosowania tych wytycznych. Już dwa lata po objęciu przez niego stanowiska profesora, a dziewięć lat po papieskiej wypowiedzi odnośnie do studium Pisma Świętego ukazał się pierwszy jego podręcznik przeznaczony dla alumnów. Zaznaczyć trzeba, że dotychczas nie było takich podręczników. Działalność piśmiennicza i rzetelne podejście do zagadnień biblijnych ułatwiała ks. Kruszyńskiemu dobra znajomość przedmiotów pomocniczych dla teologii biblijnej. Także i w tych dziedzinach nauki pozostawił w dorobku piśmienniczym różne opracowania i tłumaczenia. Pozycje książkowe odznaczały się wszechstronnym podejściem do podejmowanej tematyki. Omawiając dane zagadnienie,

---

⁶² TP JK, s. 3.

⁶³ Tamże, s. 4.

⁶⁴ Wyruszyli z Brna przez Wiedeń, Budapeszt, do Zagrzebia. Następnie w Bośni do Banialuki, Trawnika, Sarajewa, Illidze z Bośni do Hercegowiny do Mostaru. Z Hercegowiny do Dalmacji, Grawoza, Dubrownik, Splitt. Stąd okrętem do Brindisi, dalej Patras. Zwiedzili Patras, Korynt, przybyli do Aten, koleją z Koryntu w Aleniki, Smyrny do Konstantynopola. W głąb Azji Mniejszej z powodu naprężonych stosunków pomiędzy Turcją a Włochami z racji wojny o Trypolis i nieprzejednanej postawy Turków względem Europejczyków udać się nie mogli. Z Konstantynopola przez Odesę i Kijów wrócił do Warszawy.

⁶⁵ TP JK, s. 4.

⁶⁶ Leon XIII, Encyklika *Providentissimus Deus* wydana 18 XI 1893 r., Kraków 1934.

nie ograniczał się do historiografii, podania samych zdarzeń z Historii Świętej, lecz starał się ukazać teologię ekonomii Bożej i omówić podłoże, na jakim się ona tworzyła.

Wielkie znaczenie mają zrobione przez niego tłumaczenia Pisma Świętego z języków oryginalnych, ponieważ od dłuższego czasu była to dziedzina pracy naukowej zaniedbana. Komentarze czynione przez niego przy tej okazji odznaczają się wielkim znanstwem. Doceniał rolę osobistego codziennego studium ksiąg Pisma Świętego przez alumnów w procesie nauczania. Jego działalność naukowa rzutuje pozytywnie na ówczesne środowisko wrocławskie, w którym działał.

W roku akademickim 1919/1920 prowadził ćwiczenia z biblistyki dla kleryków ostatniego kursu, obejmujące lekturę Pisma Świętego, w czasie którego rozważano stosunek Ewangelii św. Jana do synoptyków⁶⁷. Natomiast w roku 1922 został poproszony wraz z fakultetem teologicznym z Lwowa do Komisji, która miała czuwać nad wydaniem obrazów biblijnych przez Księgarnię św. Wojciecha w Poznaniu⁶⁸.

W seminarium wrocławskim używano do nauczania przedmiotów biblijnych podręczników jego autorstwa: *Wstęp ogólny historyczno-krytyczny do Pisma św.* (Wrocław – Warszawa 1915); *Wstęp szczegółowy do ksiąg świętych Nowego Testamentu* (Wrocław 1916); *Historia święta Starego Testamentu* (Warszawa 1911); *Ewangelie i Dzieje Apostolskie* (Wrocław 1908)⁶⁹.

Autor niniejszego opracowania nie podejmuje się ukazania całego dorobku naukowego wydanego w formie drukowanej⁷⁰. Jedyne je zasygnalizuje. Pisał pod pseudonimami: ks. JK, Kr, jk, jotka, Abel Nahbi, Bogumił Pałuka⁷¹. Już w roku 1904 ukazały się drukiem jego pierwsze artykuły, a w maju 1906 r. jego pierwsza książka pt. *Św. Marek – wykłady*⁷². w latach 1909–1923 w „Ateneum Kapłańskim” prowadził specjalny dział pt. *Orientalia*, a w roku 1918 został mianowany redaktorem i wydawcą „Ateneum Kapłańskiego”⁷³.

---

⁶⁷ Dębiński, *Duchowieństwo rzymskokatolickie*, s. 113.

⁶⁸ TP JK, s. 7.

⁶⁹ Zob. Dębiński, *Duchowieństwo rzymskokatolickie*, s. 108–109.

⁷⁰ Takie zestawienia przygotował sam ks. J. Kruszyński, znajduje się ono w teczce personalnej w Archiwum Diecezjalnym we Wrocławu. Na tej podstawie ks. S. Librowski w swoim artykule w *Polskim słowniku biograficznym* przedstawił wykaz powstałych prac.

⁷¹ J. Dębiński, *Kruszyński Józef*, WŚB, t. 3, s. 96; Librowski, *Kruszyński Józef*, s. 442.

⁷² TP JK, s. 3.

⁷³ Dębiński, *Duchowieństwo rzymskokatolickie*, s. 673.

Kruszyński publikował w „Wiadomościach Pasterskich”, „Głosie Wiary”, „Gazecie Kościelnej”, „Pro Christo”, „Przeglądzie Powszechnym”, „Przeglądzie Katolickim”, a także *Encyklopedii kościelnej Nowodworskiego*⁷⁴.

W sumie ogłosił ok. 50 prac samoistnych, drugie tyle rozpraw i większych artykułów w czasopismach. Oprócz tego opublikował ponad 1000 przyczynków i recenzji. Do najważniejszych prac należą: *Harmonia ewangelii* (Włocławek 1907), *Żydzi a Polska* (Poznań 1921), *Rola światowego żydostwa* (Włocławek 1923), *Studia na porównawczą historię religii* (Poznań 1926). Wydał również tłumaczenie Pisma Świętego Starego i Nowego Testamentu⁷⁵. Większość jego opracowań dotyczyła zagadnień biblijnych, ale napisał też kilka mniejszych biografii, nowel i opowieści⁷⁶.

Z pobieżnego przeglądu tytułów jego prac można zauważyć, że pisał również o Żydach. Nie ulega wątpliwości, że jego praca naukowa, znajomość środowiska społecznego, dawały mu prawo do podejmowania tego typu tematów. Niestety podejmowanie tej tematyki przez chrześcijan, a zwłaszcza katolików było prostą drogą do przyklejenia nalepki „antysemita”, co też w przypadku Kruszyńskiego się stało. Podejmując tę tematykę, wydał 14 broszur o tematyce żydowskiej i kilkanaście artykułów opublikował w latach 1919–1925 w „Słowie Pomorskim” i „Słowie Kujawskim”. O tym, że nie był antysemitą może świadczyć jego zdecydowane potępienie niemieckiego antysemityzmu w roku 1938.

O jego przyjaźni z wielu żydami może świadczyć również i to, że podejmował w relacjach z nimi swoiste duszpasterstwo, które prowadziło do ich chrztu. W swoich zapiskach skrupulatnie odnotowywał chrzest swoich podopiecznych. W ciągu trzech lat ochrzcił sześć osób, byli to: Janina Renata Lewińska (17 lat), Jerzy Ignacy Weyland (25 lat), Henryk Stefan Kronman, Gerszon Mochorowski (na chrzcie Henryk Józef, 34 lata, kupiec), Icek Kleczewski (sanitariusz), Julian Czamański i Jan Rapaporta (20 lat)⁷⁷.

Pierwszy etap pracy naukowej we Włocławku zakończył się w czerwcu 1923 r., gdy otrzymał zaproszenie do objęcia katedry Pisma Świętego

---

⁷⁴ Tamże, s. 667.

⁷⁵ *Pismo św. Starego i Nowego Testamentu*, Lublin 1937–1939. Wykaz przetłumaczonych ksiąg biblijnych. Zob. Z. Kupisiński, *Kruszyński Józef*, w: EK, t. 9, Lublin 2002, kol. 1389–1390.

⁷⁶ Dębiński, *Duchowieństwo rzymskokatolickie*, s. 668.

⁷⁷ TP JK, s. 6.

Starego Testamentu na Uniwersytecie w Lublinie. Obowiązki objął od 1 X 1923 roku⁷⁸.

Zauważmy jeszcze, co już przekracza omawiany przez nas okres i tematykę, że w dniu 12 XI 1924 r. uzyskał habilitację na Wydziale Teologicznym UJ, a ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego mianowało go 8 stycznia 1925 r. docentem Studium Biblijnego na Uniwersytecie Jagiellońskim. Natomiast Kongregacja Seminariorów i Uniwersytetów Stolicy Apostolskiej nadała mu tytuł doktora w roku 1928.

Drugi etap pobytu we Włocławku rozpoczął się po zakończeniu wojny, gdy profesor powrócił z Lublina 25 września 1945 r.⁷⁹, tu też pozostał i posługiwał do śmierci. Związany był przede wszystkim z Wyższym Seminarium Duchownym, swoje życie podporządkował harmonogramowi życia w tej uczelni, o czym obszernie informuje Kronika WSD we Włocławku⁸⁰.

Po zakończeniu działań wojennych we Włocławku alumni seminarium duchownego rozpoczęli zajęcia już 12 kwietnia i trwały one do 22 września, był to rok akademicki 1945.

Następny rok akademicki 1945/1946 rozpoczął się 9 listopada i trwał do 26 czerwca. Ksiądz dr J. Kruszyński prowadził zajęcia z Pisma Świętego⁸¹, w roku 1946/1947 oprócz Pisma Świętego prowadził również zajęcia z języka hebrajskiego⁸². Na prowadzonym przez niego seminarium naukowym z Pisma Świętego było dziewięciu kleryków (od III roku), podejmował na nim tematykę „Problem cierpienia w Księdze Hioba”. Ponadto ze względu na brak odpowiedniej siły fachowej z zakresu historii sztuki kościelnej podjął również cykl wykładów z tej dziedziny⁸³.

Podobnie w roku akademickim 1947/48 ks. Kruszyński również miał wykłady systematyczne z Pisma Świętego oraz z historii sztuki⁸⁴. Natomiast w roku 1948/1949 w ramach seminarium naukowego z Pisma Świętego dla kleryków z kursów III i IV⁸⁵ podjął tematykę paraboli ewangelicznych⁸⁶.

---

⁷⁸ Tamże, s. 7.

⁷⁹ *Powrót ks. Infułata Kruszyńskiego do Włocławka*, KDWI, 39(1945), s. 93–95.

⁸⁰ ArBWSDWI, Kronika WSD we Włocławku, t. 1(1945–1966), s. 46.

⁸¹ *Sprawozdania z działalności Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku w latach 1945–1970* (Sprawozdania WSD 1945–1970), oprac. K. Rulka, Włocławek 2019, s. 15.

⁸² Tamże, s. 19.

⁸³ Tamże, s. 20.

⁸⁴ Tamże, s. 23.

⁸⁵ Od tego roku seminaria naukowe były prowadzone dla kleryków kursu III i IV.

⁸⁶ *Sprawozdania WSD 1945–1970*, s. 28.

Kolejny rok akademicki 1949/1950 rozpoczął się w dniu 11 września 1949 r. akademią, w ramach której wykład inauguracyjny na temat „O najnowszych odkryciach biblijnych” wygłosił ks. J. Kruszyński⁸⁷. W tym roku usunięto z przedmiotów nauczania j. hebrajski⁸⁸. Natomiast oprócz wykładów bieżących prowadził jeszcze cykl wykładów z zakresu współczesnych zagadnień biblijnych i seminarium naukowe, w ramach którego podjęto tematykę „Idee mesjańskie u proroków Starego Testamentu”⁸⁹.

W roku 1950/1951 prowadził wykłady z Pisma Świętego i seminarium naukowe z Pisma Świętego w zakresie „Idea mesjańska w Psalmach”⁹⁰. W kolejnym roku 1951/1952 przywrócono zajęcia z języka hebrajskiego w wymiarze dwóch godzin tygodniowo. Jednak był to przedmiot fakultatywny, natomiast na seminarium naukowym z Pisma Świętego kontynuował tematykę „Idea mesjańska w Psalmach”⁹¹. W roku akademickim 1952/53 po raz pierwszy po wojnie odbyło się rygorozum dla alumnów V roku (egzamin końcowy) z Pisma Świętego Starego i Nowego Testamentu. Ksiądz Kruszyński prowadził oczywiście wykłady i seminarium naukowe z Pisma Świętego⁹².

Jak się wydaje, zwłaszcza z zapisów Kroniki seminaryjnej, cieszył się wśród kleryków i duchowieństwa dobrą opinią. Był znawcą przedmiotów przez siebie wykładanych, opromieniony działalnością w Lublinie, a więc rektorstwem KUL-u, a także urzędem wikariusza generalnego w trudnym czasie II wojny światowej. Był wzorem profesora, zarówno dla kolejnego pokolenia profesorów seminaryjnych, jak również dla samych kleryków. Proboszczowie w diecezji zapraszali go na odpusty i inne uroczystości parafialne.

W seminarium duchownym odbyły się dwie uroczyste akademie ku jego czci. Pierwsza w dniu 20 listopada 1949 r.⁹³ w 50. rocznicę ukończenia

---

⁸⁷ Tamże, s. 30.

⁸⁸ Tamże, s. 31.

⁸⁹ Tamże, s. 32.

⁹⁰ Tamże, s. 36.

⁹¹ Tamże, s. 39.

⁹² Tamże, s. 44.

⁹³ Uroczystości odbyły się w WSD we Włocławku. Rano jubilat odprawił uroczystą mszę w kościele seminaryjnym pw. św. Witalisa. Msza święta miała uroczystą oprawę muzyczną, która była wykonana przez chór klerycki, pod dyktando ks. T. Guzendy. Po południu o godz. 17.00 odbyła się akademie w auli św. Tomasza. Obecni byli: biskupi K. Radoński i F. Korczyński; duchowieństwo lubelskie reprezentowali księża kan. Stanisław Tylus SAC, prob. Jan Władysław Gosek; kapituła włocławska; duchowieństwo miasta i zaproszeni goście. Spotkanie

seminarium duchownego we Włocławku, a druga 19 marca 1953 r.⁹⁴ z racji 50-lecia kapłaństwa.

Choć trzeba przyznać, że w służbach specjalnych ówczesnego państwa, miał poważnych przeciwników, na co wskazywała nagonka medialna z roku 1953, jaką wobec niego spowodowały doniesienia medialne, zawarte w reżimowym „Przeglądzie Kulturalnym”, oskarżające go, o sprzyjanie hitlerowcom i wrogość wobec Armii Czerwonej⁹⁵.

---

rozpoczął od wprowadzenia ks. kan. Jan Adamecki, laudację wygłosił rektor ks. Bolesław Kun-ka. Następnie ks. Gosek odczytał list od duchowieństwa lubelskiego, a ks. Tylus przedstawił zasługi ks. J. Kruszyńskiego dla KUL. Dalej dziekan kleryków Czesław Lewandowski złożył życzenia w imieniu alumnów. dopełnieniem uroczystości była część artystyczna. Zakończeniem uroczystości była wspólna kolacja. Zob. J. Frątczak, *Złoty jubileusz ks. inf. Józefa Kruszyńskiego*, KDWi, 43(1949), s. 231–232; ArBWSDWi, Kronika WSD, t. 1(1945–1966), s. 89–91.

⁹⁴ Tamże, s. 140–143. „W dniach 19 III 1953 r. odbyła się uroczystość 50-lecia kapłaństwa ks. infułata dr. Józefa Kruszyńskiego. Obecni byli: S. kard. Wyszyński, dr F. Korszyński, członkowie Kapituły Włocławskiej, profesorowie Seminarium Włocławskiego oraz licznie duchowieństwo miasta Włocławka. O godz. 9.00, najpierw nabożeństwo jubileuszowe odprawił był ks. kan. Jan Adamecki. Następnie Jubilat odprawił mszę dziękczynną, msze św. uświetnił chór klerycki pod kierunkiem ks. prof. Tadeusza Guzendy, a na zakończenie nabożeństwa odśpiewano dziękczynne *Te Deum*. O godz. 17.30 w auli św. Tomasza, odbyła się uroczysta akademie jubileuszowa. Akademia rozpoczęła się od śpiewu *Gaude Mater Polonia*. Rozpoczął bp Franciszek Korszyński od powitania, a następnie wygłosił laudację na cześć Jubilata. Wspominając swoją znajomość ks. Kruszyńskiego od czasów gdy był jeszcze jako kleryk. A następnie omówił ważniejsze momenty z życia Jubilata. Podkreślając jego oddanie się pracy z dziedziny nauk biblijnych oraz pracy publicystycznej i społecznej. Jako znakomity profesor i wychowawca, cechującego go szlachetność i delikatność serca zawsze i wszędzie, a do młodzieży duchownej w szczególności. Następnie w imieniu Kapituły katedralnej przemówił ks. kan. J. Adamecki, złożył życzenia. Zauważył podwójny charakter uroczystości, zarówno imieninowy, jak i jubileuszowy. Następnie ks. Kazimierz Majdański przemówił w imieniu Seminarium. Przy okazji omawiając całą pracę publicystyczną, poczynając od pierwszej publikowanej pracy ogłoszonej drukiem. Następnie dziekan alumnów Antoni Maciaszek złożył życzenia w imieniu alumnów. Po której część artystyczna. Dalej przemówił Jubilat, a na końcu kard. Wyszyński, który omówił pracę jubilata. Powiedział po nim na tych samych placówkach. Był redaktorem dziennika «Słowo Kujawskie», na którym to miejscu pracował do 1923. Oceniał pracę na KUL-u gdzie pracował od 1923 r. jako profesor, a od 1925 r. jako rektor, na którym to stanowisku dotrwał do grudnia 1933 r. KUL w osobie jubilata miał jednego z największych ludzi. Również bardzo dobrze zapisał się pracując w diecezji lubelskiej poza KUL-em, od listopada 1940 r. aż do 25 IX 1945 r. był wikariuszem generalnym i administratorem diecezji lubelskiej. Na koniec przemówił sam jubilat, do głębi wzruszony. Najpierw podziękował za przygotowanie uroczystości. Dalej omówił swoją pracę – najpierw dawne dzieje *Almae Matris* i tych, którzy byli wielce zasłużyli w kształtowaniu się kleru diecezji włocławskiej. Wspominał: ks. S. Chodyńskiego, L. Moczyńskiego, F. Stopierzyńskiego. Na zakończenie akademii odśpiewano *Laudate Dominum*. Wszyscy zebrani dali ujście swym uczuciom żywionym dla jubilata i okrzyk «ks. Infułat niech żyje», który wzniósł prymas Polski”.

⁹⁵ „Przegląd Kulturalny”, 29.01.–4.02.1953. Zob. Ł. Starczewski, *Proboszczowie parafii katedralnej ks. Józef Kruszyński*, „Przewodnik Katolicki”, 2011, nr 26(26VI), s. V.

Niezależnie od słabości zdrowia, jeszcze na kilka dni przed śmiercią pracował nad ostatnią swoją pracą pod tytułem „Żywot Jezusa Chrystusa”.

Ks. J. Kruszyński zmarł w dniu 10 sierpnia 1953 roku⁹⁶. Uroczystości pogrzebowe świadczyły o wielkim szacunku do zmarłego zarówno duchowieństwa, jak i mieszkańców Włocławka. Pochowany na cmentarzu miejskim we Włocławku w kwaterze kapłańskiej w dniu 13 sierpnia 1953 roku⁹⁷.

4. Duszpasterz

Niewątpliwie formowanie przyszłych kapłanów, a więc kształtowanie od strony zarówno duchowej, jak i intelektualnej, jest przygotowaniem do duszpasterstwa. Tak rozumiał tę pracę Kościół, a w tamtym czasie również podobne nastawienie miał zaborca, choć zaborcę trudno posądzać o troskę o Kościół.

Władze Królestwa Polskiego, które pozbawiły Kościół podstaw materialnych, wychodziły z założenia, że wypłacać pensje będą jedynie tym duchownym, którzy posługują w parafiach. A ponieważ zaborca, nie uważał za stosowne nagradzać profesorów seminarium pensją za wykonaną przez nich pracę, dlatego musieli, przynajmniej teoretycznie, podjąć pracę w parafii, z której wypłacano im pensję.

Po zakończeniu studiów w Akademii Duchownej w Petersburgu ks. Kruszyński wrócił do diecezji. Tu został posłany do pracy duszpasterskiej

---

⁹⁶ Zob. „Sprawozdanie z Czynności wydawniczej i Posiedzeń Naukowych oraz Kronika Towarzystwa Naukowego KUL”, 7(1953–1956), s. 247–248; Rulka, *Kruszyński Józef*, s. 216.

⁹⁷ ArBWSDWł Kronika WSD, t. 1(1945–1966), s. 145–146. „Zmarł po krótkotrwałej chorobie, w seminarium. Był to kapłan Boży w pełni tego słowa znaczeniu, tzn. pełen oddania sprawie Bożej i miłości bliźniego. Nic więc dziwnego, że koło jego osoby gromadziły się najczęściej dzieci tak proste w mowie i czynie. Niemniejszą miłością i szacunkiem otaczał Infułata przez swoich uczniów – kleryków, którzy nazywali go «dziadziusiem» w najbardziej dodatnim tego słowa znaczeniu. Opis pogrzebu: ciało wniesiono do kościoła seminaryjnego i spoczęło na katafalku. Liczne tłumy dzieci, młodzieży i starszych odwiedzało ciało zmarłego dając dowód, że zarówno przed śmiercią, jak i po śmierci bardzo ceniono jego osobę. Eksportacja zwłok z seminarium do katedry nastąpiła 12 VIII o godz. 18.00. Następnego dnia 13 VIII po odprawieniu uroczystego oficjum żałobnego nastąpiło wyprowadzenie ciała na cmentarz grzebalnym. W kondukcji na czele bp Korszyński, ks. infułat Kuźmiński, ponad 300 duchownych, zarówno diecezjalnego, jak i zakonnego. Na cmentarzu przedstawiciel kapituły lubelskiej żegnając podkreślił jego ofiarną pracę nad rozbudową KUL, na którego czele stał długie lata oraz troskliwą pracę powierzoną mu w czasie II wojny światowej nad tą diecezją. Następnie bp Korszyński z wielkim smutkiem żegnał wszystkich w imieniu zmarłego, podkreślając wielkość umysłu i świętość duszy. Biblioteka WSD otrzymała księgozbiór po zm. ks. J. Kruszyńskim”.

w Radomsku⁹⁸, u ks. Karola Koryckiego⁹⁹. Jako wikariusz posługiwał tam w latach 1903¹⁰⁰–1904¹⁰¹.

Jednak już w kolejnym roku 1904 został mianowany profesorem seminarium duchownego, choć w połączeniu z wikariatem w katedrze, który sprawował przez rok¹⁰².

Z wyżej wspomnianych powodów, ks. J. Kruszyński, w roku 1905¹⁰³ został mianowany administratorem parafii Bronisław (dek. nieszawski) i pełnił ten urząd do roku 1907¹⁰⁴. W tym roku mianowano go administratorem parafii Blizanów (dek. kaliski), jak się można domyślać, sam w parafii nie bywał, na miejscu miał rezydenta, który pełnił posługę duszpasterską¹⁰⁵; był tam do roku 1912. Kolejną parafią, która została wyznaczona dla niego, był Kazimierz Biskupi (dek. słupecki)¹⁰⁶, w której posługiwał w latach 1912–1914¹⁰⁷. Następna parafia to Miedźno (dek. częstochowski), w której pracował w latach 1914–1916¹⁰⁸. W 1916 r.¹⁰⁹ został administratorem parafii Lubotyń (dek. kolski) i pełnił tę posługę do roku 1920¹¹⁰.

Po zakończeniu II wojny światowej i powrocie do diecezji włocławskiej, w roku 1945, został mianowany prałatem scholastykiem kapituły włocławskiej¹¹¹. Jednak ze względu na brak księży, faktycznie opiekował się kościołem katedralnym i pełnionym przy nim duszpasterstwem, stąd już wtedy nazywano go proboszczem katedry, zwłaszcza że był również jej penitencjarzem¹¹². Natomiast, gdy w dniu 1 marca 1947 r.¹¹³ przy katedrze

---

⁹⁸ TP JK, s. 2; Rułka, *Kruszyński Józef*, s. 215; Librowski, *Kruszyński Józef*, s. 442.

⁹⁹ Korycki Karol (1837–1923) – w Radomsku prob. od 1896 r. Ostatnim miejscem jego pracy była Brzeźnica. Zmarł 23 września 1923 r. we Włocławku. Zob. SchK-K 1905, s. 62, RDWł 2020, s. 1000.

¹⁰⁰ Librowski, *Kruszyński Józef*, s. 442.

¹⁰¹ SchK-K 1904, s. 62.

¹⁰² SchK-K 1905, s. 10.

¹⁰³ SchK-K 1906, s. 14.

¹⁰⁴ SchK-K 1907, s. 29.

¹⁰⁵ SchK-K 1908, s. 36.

¹⁰⁶ SchK-K 1913, s. 56.

¹⁰⁷ SchK-K 1914, s. 58.

¹⁰⁸ SchK-K 1917, s. 57.

¹⁰⁹ SchK-K 1918, s. 56.

¹¹⁰ SchK-K 1920, s. 66.

¹¹¹ *Spis kapłanów diecezji włocławskiej, według stanu na 1 XII 1945*, KDWł, 39(1945), s. 78; Librowski, *Kruszyński Józef*, s. 443.

¹¹² *Spis kapłanów diecezji włocławskiej*, s. 78.

¹¹³ *Dekret erekcyjny parafii Wniebowzięcia NMP we Włocławku*, KDWł, 41(1947), s. 27–29.

została erygowana parafia, to został jej pierwszym proboszczem¹¹⁴. Urząd ten pełnił do 1 sierpnia 1949 roku¹¹⁵.

Ksiądz J. Kruszyński w ramach organizowanych przez diecezję kursów duszpasterskich dla duchowieństwa diecezji wrocławskiej wygłosił w roku 1948 wykład „Badacze Pisma św. – Świadkowie Jehowy”¹¹⁶.

Kolejnym elementem działalności duszpasterskiej była działalność katechetyczna. Wykształcenie własne, zdobyta wiedza i nabyte umiejętności powodowały, że na duszpasterstwo nasz bohater patrzył szerzej niż przeciętny kapłan. Prowadzone przez niego katechezy, zwłaszcza te biblijne, były dużo ciekawsze niż u przeciętnego księdza.

Dlatego też w roku 1913 został skierowany do posługi katechetycznej, w ramach której rozpoczął zajęcia katechetyczne w świeżo założonym gimnazjum państwowym we Wrocławku¹¹⁷, zapewne uczył tu do roku 1916.

Chcąc wykorzystać jego wiedzę i znawstwo terenu, oświatowe władze rosyjskie poprosiły go o zorganizowanie wyjazdu do Ziemi Świętej dla 46-osobowej grupy, przeważnie nauczycieli szkół ludowych¹¹⁸. Wyjazd trwał od 17 czerwca do 30 lipca 1914 r., praktycznie grupa wróciła w przeddzień wojny.

W roku 1916 był także wizytatorem katechezy w szkołach miejskich, został także seniorem prefektów szkół¹¹⁹. Sam w swoich zapiskach zanotował, że w roku 1918 był nauczycielem religii w Seminarium Nauczycielskim na I kursie¹²⁰.

Ponownie w latach 1919–1922 uczył w Gimnazjum Żeńskim Władysławy Aspis¹²¹, tym razem obok religii również historii i łaciny¹²².

---

¹¹⁴ Starczewski, *Proboszczowie parafii katedralnej*, s. V.

¹¹⁵ *Nominacje*, KDWI, 43(1949), s. 147.

¹¹⁶ *Rozporządzenia diecezjalne*, KDWI, 42(1948), s. 131.

¹¹⁷ TP JK, s. 4; Rulka, *Kruszyński Józef*, s. 216.

¹¹⁸ TP JK, s. 4; Szlak wiódł: z Warszawy przez Odesę, Konstantynopol, Dardanele, Saloniki, Atos, Pireus, Ateny, Smyrnę, Mersinę, Aleksandrię, Tripolis, Bejrut, Hajfę. Następnie Tyberiada, Kana, Nazaret, el Fule do Sychem i Jerozolimy. Po zwiedzeniu Jerycha, Morza Martwego, Betlejem, przez Jaffę, Port Said, Kair, Aleksandrię, Smyrnę, Konstantynopol do Odesy.

¹¹⁹ SchK-K 1916, s. 14 egzaminator prosynodalny; s. 15 cenzor ksiąg; s. 24 katecheta gim. chłopców, wizytator szkół miejskich Senior praec. (katechetów), s. 17 prof. WSD.

¹²⁰ TP JK, s. 5.

¹²¹ Aleksandra Aspis z d. Hecker (1857–1933) pedagog, przełożona szkoły średniej, właścicielka tzw. Pensji Pani Aspis. Zob. I. Kamińska, *Aspis z d. Hecker Aleksandra*, w: WISb, t. 1, s. 14–15.

¹²² Librowski, *Kruszyński Józef*, s. 442.

Zdecydowanie nowoczesną formą pracy duszpasterskiej była działalność wydawnicza. Wcześniej już zauważono początki własnej działalności wydawniczej, związane z rokiem 1904, gdy ukazały się jego pierwsze artykuły drukiem, a w maju 1906 jego pierwsza książka pt. *Św. Marka – wykłady*.

Kolejny etap związany był z rokiem 1915, kiedy to od stycznia do listopada redagował tygodnik „Głos Wiary”¹²³. Władze diecezjalne postanowiły wykorzystać to doświadczenie i mianowały go w roku 1917 dyrektorem Księgarni Powszechnej i kierownikiem Drukarni Diecezjalnej, funkcję tę sprawował do roku 1922¹²⁴. W tym okresie był redaktorem: dziennika – „Słowo Kujawskie” (1920–1923), tygodnika – „Wiara i Życie” i „Kalendarza powszechnego ilustrowanego” (1917–1923)¹²⁵. Z powodu braku fachowych sił większość artykułów, sprawozdań i recenzji w tych wydawnictwach pisał sam, podpisując je różnymi pseudonimami lub drukował bez podpisu.

W roku 1918 został mianowany członkiem zarządu Księgarni Powszechnej i Drukarni Diecezjalnej. W swoich wspomnieniach zapisał, że w dniu 15 sierpnia 1923 r. podpisał ostatni numer, jako redaktor „Słowa Kujawskiego” we Włocławku¹²⁶. Również po powrocie do Włocławka w 1945 r. pisał artykuły biblijne do „Ładu Bożego”.

Ksiądz J. Kruszyński prowadził szeroko rozumianą działalność duszpasterską w skali ogólnodiecezjalnej, dotyczyło to zwłaszcza członkostwa w instytucjach Kościoła diecezjalnego. Najpierw zauważymy jego członkostwo w komisjach i urzędach diecezjalnych. Od roku 1907 do 1924¹²⁷ pełnił urząd cenzora ksiąg treści teologicznej. Był również jednym z egzaminatorów prosynodalnych, odnotowany na tym urzędzie od 1909 r. i pełnił go, zapewne do końca kadencji, czyli do 1 maja 1923 r.¹²⁸, ten urząd pełnił również od dnia 28 lutego 1947 r. przez sześć lat¹²⁹.

---

¹²³ Redagował od stycznia do listopada 1916. Zob. TP JK, s. 5.

¹²⁴ W ciągu roku 1916. TP JK, s. 5.

¹²⁵ J. Wajer, *Życie kulturalne miasta, w: Włocławek. Dzieje miasta*, t. 2, s. 203.

¹²⁶ TP JK, s. 7.

¹²⁷ SchK-K 1907, s. 14; SchK-K 1908, s. 14; SchK-K 1909, s. 14; SchK-K 1910, s. 14; SchK-K 1911, s. 14; SchK-K 1912, s. 14; SchK-K 1913, s. 15; SchK-K 1914, s. 16; SchK-K 1915, s. 15; SchK-K 1916, s. 15; SchK-K 1917, s. 17; SchK-K 1918, s. 16; SchK-K 1919, s. 15; SchK-K 1921, s. 24; SchK-K 1922, s. 17; SchK-K 1923, s. 17; SchK-K 1924, s. 16.

¹²⁸ TP JK, s. 3; SchK-K 1909, s. 14; SchK-K 1910, s. 13; SchK-K 1911, s. 14; SchK-K 1912, s. 14; SchK-K 1913, s. 14; SchK-K 1914, s. 15; SchK-K 1915, s. 14; SchK-K 1916, s. 14; SchK-K 1917, s. 16; SchK-K 1918, s. 15; SchK-K 1919, s. 13; SchK-K 1921, s. 22; SchK-K 1922, s. 17; SchK-K 1923, s. 17.

¹²⁹ *Personalia*, KDWi, 41(1947), s. 49.

W pierwszych miesiącach wojny w roku 1914, z polecenia biskupa ordynariusza, załatwiał sprawy diecezjalne w Warszawie, dlatego też kilkakrotnie przedzierał się przez linie frontu¹³⁰.

W roku 1918 został powołany do Komisji dla spraw seminaryjnych, kadencja trwała do 1 maja 1924 r., przez całą kadencję należał do tej komisji¹³¹.

Natomiast po powrocie z Lublina w roku 1945, ze względu na brak odpowiednio przygotowanych księży do wykonywania wysokich urzędów diecezjalnych przyjął nominację najpierw w roku 1948 na oficjała Sądu Kościelnego we Włocławku¹³², a następnie wikariusza generalnego diecezji włocławskiej¹³³. Jednak obie te funkcje sprawował przez krótki okres.

Otrzymał też liczne godności i odznaczenia kościelne. Najpierw został mianowany kanonikiem honorowym Kolegiaty w Kaliszu¹³⁴, później w 1922 r. kanonikiem gremialnym katedry we Włocławku¹³⁵, w 1945 r. prałatem scholastykiem włocławskim¹³⁶. Otrzymał też dwie godności od Stolicy Apostolskiej, najpierw prałata domowego papieskiego w 1926 r.¹³⁷, a następnie protonotariusza apostolskiego w 1930 roku¹³⁸.

Władze państwowe odznaczyły go Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski w roku 1938¹³⁹.

5. Działacz społeczno-polityczny

We Włocławku rozwinął też szeroką działalność społeczną i polityczną. W dniu 15 XI 1915 r. był delegatem duchowieństwa i ziemiaństwa z Kujaw

---

¹³⁰ TP JK, s. 4.

¹³¹ TP JK, s. 5; Zob. SchK-K 1919, s. 18; SchK-K 1921, s. 28; SchK-K 1922, s. 28; SchK-K 1924, s. 17.

¹³² Zwolniony na własną prośbę z dniem 1 VI 1948. Zob. *Nominacje*, KDWi, 42(1948), s. 171.

¹³³ Rulka, *Kruszyński Józef*, s. 216; Librowski, *Kruszyński Józef*, s. 443.

¹³⁴ Na ten urząd był mianowany dwukrotnie. Pierwszy raz 14 IX 1914 r., wtedy nie przyjął. Jednak bp Zdzitowiecki ponowił nominację 15 XII 1915 r. i tę nominację przyjął. Zob. TP JK, s. 5.

¹³⁵ Mianowany 11 III 1922 r., instalowany 18 IV 1922 r. Zob. TP JK, s. 7; Dębiński, *Duchowieństwo rzymskokatolickie*, s. 257; Rulka, *Kruszyński Józef*, s. 216.

¹³⁶ *Nominacje i odznaczenia*, KDWi, 39(1945), s. 75.

¹³⁷ Librowski, *Kruszyński Józef*, s. 443.

¹³⁸ Odczytanie dekretu nastąpiło w katedrze włocławskiej 20 IV 1930 r., pierwsza msza św. w infule 21 IV 1930 r. TP JK, s. 9; Dębiński, *Duchowieństwo rzymskokatolickie*, s. 453; *Kruszyński Józef*, s. 216; Librowski, *Kruszyński Józef*, s. 443.

¹³⁹ S. Librowski, *Materiały do dziejów diecezji włocławskiej czasu wojny 1939–1945*, Seria 1 – Ogólna, ABMK, t. 38(1979), s. 214[26].

na otwarcie Uniwersytetu i Politechniki w Warszawie¹⁴⁰. W roku 1917 Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego mianowało go inspektorem skautów na okręg wrocławski (na powiaty: wrocławski, nieszawski, kolski, lipnowski, rypiński)¹⁴¹. Po roku jednak zrezygnował z tej funkcji z powodu nadmiaru zajęć¹⁴².

W dniu 12 XII 1915 r. został przewodniczącym w Klubie politycznym Koła Międzypartyjnego na powiat wrocławski, nieszawski, lipnowski i rypiński. Zrzekł się tego stanowiska we wrześniu 1919 roku¹⁴³. W tymże czasie był wiceprzewodniczącym Międzypartyjnego Koła Politycznego w powiecie wrocławskim i lipnowskim¹⁴⁴.

We Wrocławku, w dniach 31 I – 2 II 1917 r., odbyły się wybory do Rady Miejskiej, w ramach których ks. J. Kruszyński został jej członkiem. Funkcję tą pełnił do 1919 roku¹⁴⁵. Był także członkiem Rady Opiekuńczej na miasto i powiat Wrocławek, a także należał do Polskiej Macierzy Szkolnej¹⁴⁶. W 1919 r. kandydował (bez powodzenia) z ramienia Związku Ludowo-Narodowego w okręgu wrocławskim na posła do I Sejmu Polskiego¹⁴⁷.

Minister Wychowania Religijnego i Oświecenia Publicznego mianował go inspektorem skautów na okręg wrocławskiego¹⁴⁸. Stąd nie dziwi, że w dniu 20 lipca 1920 r. odprawił mszę św. dla harcerzy, którzy po nabożeństwie wyruszyli na front wojny z bolszewikami. Część z nich pozostała do obrony miasta, a 204 harcerzy wyruszyło do obrony linii kolejowej na odcinku Wrocławek – Aleksandrów Kujawski¹⁴⁹.

Był posądzany o uprawianie aktywnej działalności publicystycznej o zabarwieniu nacjonalistycznym i częściowo antysemickim. W ramach tej działalności wygłaszał referaty w Warszawie, Bydgoszczy i Poznaniu¹⁵⁰.

---

¹⁴⁰ TP JK, s. 5.

¹⁴¹ Tamże.

¹⁴² Tamże, s. 6.

¹⁴³ Tamże, s. 5.

¹⁴⁴ Librowski, *Kruszyński Józef*, s. 442.

¹⁴⁵ M. Gruszczyńska, *Organizacja władz miejskich Wrocławka w latach 1918–1939*, w: *Wrocławek. Dzieje miasta*, t. 2, s. 98.

¹⁴⁶ TP JK, s. 5; w innych już od 1916; zob. Librowski, *Kruszyński Józef*, s. 442.

¹⁴⁷ Tamże.

¹⁴⁸ Dębiński, *Kruszyński Józef*, s. 97.

¹⁴⁹ Z. Waszkiewicz, *Życie polityczne Wrocławka w latach 1918–1939*, w: *Wrocławek. Dzieje miasta*, t. 2, s. 23.

¹⁵⁰ TP JK, s. 6.

Ksiądz Józef Kruszyński to jedna z ciekawszych postaci w dziejach diecezji włocławskiej, żył na przełomie XIX i XX wieku. We Włocławku zauważamy go najpierw jako studenta-kleryka (1894–1899), a dalej jego działalność jako profesora i wychowawcy w Seminarium Duchownym (1904–23 i 1945–53), jako członka Rady Miasta (1917–1919), prekursora nowych metod duszpasterskich, które realizował jako dyrektor drukarni i wydawnictwa (1915–1923), autora podręczników i innych pozycji z zakresu Pisma Świętego i innych dziedzin. W Lublinie natomiast dostrzegamy jego osiągnięcia naukowe i piastowany przez niego urząd rektora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, a później administratora diecezji lubelskiej.

Jego zwolennicy widzieli w nim przede wszystkim biblistę, wykorzystującego każdą wolną chwilę do pracy, czy to w bibliotekach Anglii, czy podczas wędrówek na Bliskim Wschodzie dla poznania Ziemi Świętej i pogłębienia wiedzy o Jezusie Chrystusie. Natomiast przeciwnicy widzieli w nim wyłącznie antysemitę.

THE ACTIVITIES OF REV. JÓZEF KRUSZYŃSKI IN WŁOCŁAWEK (1894 –1923, 1945 –1953)

Keywords: Kujawsko-Kalisz Diocese, Włocławek Diocese, Higher Seminary in Włocławek, biblical scholar, pastor, socio-political activist.

Abstract: Fr. Józef Kruszyński, one of the most interesting figures in the history of the Włocławek diocese, lived at the turn of the 20th century. In Włocławek, we first notice him as a student cleric (1894–1899), and later for his activities as a professor and educator at the Seminary (1904 –1923 and 1945–1953), as a member of the City Council (1917–1919), a pioneer of new pastoral methods, which he implemented as director of a printing house and publishing house (1915–1923), and as the author of textbooks and other works on Sacred Scripture and other subjects. In Lublin, we note his academic achievements and the office he held as rector of the Catholic University of Lublin, and later vicar general of the Lublin diocese. His supporters saw him primarily as a biblical scholar who used every free moment to work, whether in the libraries of England or wandering the Middle East, to explore the Holy Land and deepen his knowledge of Jesus Christ. His opponents, however, saw him as nothing more than an anti-Semite.

Sections: [Introduction] > 1. The Włocławek scientific community at the turn of the 19th and 20th centuries > 2. Preparation for scientific activity

> 3. Lecturer and scientist > 4. Priest > 5. Socio-political activist > [Conclusion].

BIBLIOGRAFIA

ArDWł, AKDWł, Akta ks. Kruszyńskiego J. (1877–1953), sygn. pers. 159¹⁵¹.

Archiwum Biblioteki WSD we Włocławku:

Liber actorum in Seminario Wladislav[iense] 1883–1903, sygn. WŁ 83, kserokopia rękopisu (Protokoły posiedzeń Rady Profesorów Seminarium Duchownego we Włocławku).

Kronika WSD Włocławek, t. 1(1945–1966).

Dekret erekcyjny parafii Wniebowzięcia NMP we Włocławku, KDWł, t. 41(1947), s. 27–29.

Nominacje i odznaczenia, KDWł, 39(1945), s. 75.

Nominacje, KDWł, 43(1949), s. 147.

Personalalia, KDWł, 41(1947), s. 49.

„Rocznik Diecezji Włocławskiej” 2020, s. 1000.

Rozporządzenia diecezjalne, KDWł, 42(1948), s. 131.

Schematyzmy diecezji kujawsko-kaliskiej (SchK-K): 1894, s. 123; 1895, s. 17; 1896, s. 17; 1897, s. 17; 1898, s. 17; 1899, s. 16; 1900, s. 16; 1901, s. 16; 1902, s. 16; 1903, s. 16; 1904, 62; 1905, s. 10, 15, 62; 1906, s. 14; 1907, s. 14, 16; 1908, s. 14, 16, 36; 1909, s. 14, 17; 1910, s. 13, 14, 17; 1911, s. 14, 17; 1912, s. 14, 17; 1913, s. 14, 15, 17, 56; 1914, s. 15, 16, 18, 58; 1915, s. 14, 15, 17; 1916, s. 14, 15, 17, 24; 1917, s. 16, 17, 21, 57; 1918, s. 15, 16, 20, 56; 1919, s. 13, 15, 18, 78; 1920, s. 66; 1921, s. 22, 24, 28; 1922, s. 17, 28; 1923, 17; 1924, s. 16, 17.

Spis kapłanów diecezji włocławskiej, według stanu na 1 XII 1945, KDWł, 39(1945), s. 78–79.

Bagrowicz J., *Radziszewski Idzi Benedykt*, w: WłSb, t. 2, Włocławek 2005, s. 152–154.

Bagrowicz J., *Wyszyński Stefan*, w: WłSb, t. 1, Włocławek 2004, s. 182–185.

---

¹⁵¹ Właściwie jest to pakunek zawierający kilka elementów: Teczke personalną 159; Luźne dokumenty kurialne, Rękopisy przygotowywanych artykułów, J. Kruszyński, Spis chronologiczny wydawnictw książkowych i głównych artykułów drukowanych w różnych czasopismach sporządzony w roku 1948 na prośbę i własności ks. Stanisława Librowskiego i własność ks. Stanisława Librowskiego dyrektora Archiwum Diecezjalnego we Włocławku (k. 80–83), Notatki własne od 1 I 1911 r. (tytuł nadany) zapiski właściciela zawierające: rozliczenie przychodów i rozchodów, ilość wersów napisanych dla „Głosu Wiary”, ilość wierszy dla „Gazety Niedzielnej”, księga stypendiów mszalnych, stopnie naukowe nadane w Uniwersytecie Lubelskim od 17 VI 1925 r. (119 tytułów), wykaz artykułów napisanych do „Ateneum Kapłańskiego” i innych czasopism, ważniejsze chronologiczne wydarzenia z mojego życia. Przyjęto do Archiwum z Biblioteki WSD we Włocławku 20 czerwca 1994 r.

- Biela A., *Idzi Radziszewski. Charyzmatyczny psycholog*, Lublin 2018.
- Chodyński S., *Seminarium wrocławskie*, Wrocław 1904.
- Cieślak B., *Profesorowie prawa kanonicznego*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku*, red. W. Hanc, K. Rulka, Wrocław 1997, s. 17–26.
- Dębiński J., *Czapla Piotr*, w: *WiSb*, t. 3, Wrocław 2005, s. 3–35.
- Dębiński J., *Duchowieństwo rzymskokatolickie diecezji wrocławskiej w latach 1918–1930*, Toruń 2010.
- Dębiński J., *Kruszyński Józef*, w: *WiSb*, t. 3, Wrocław 2005, s. 96.
- Frątczak J. *Złoty jubileusz ks. inf. Józefa Kruszyńskiego*, *KDW*, 43(1949), s. 231–232; toż, w: *Kronika WSD*, t. 1(1945–1966), s. 89–91.
- Frątczak W., *A.K. Bereśniewicz*, w: *Zasłużeni dla Wrocławka (XIII–XX wiek)*, red. M. Wojciechowski, Wrocław 1991, s. 23–24.
- Frątczak W., *Duchowieństwo dekanatu tureckiego w świetle zarządzenia bp. Aleksandra Bereśniewicza z 6 III 1884 r.*, *TiCz*, 18(2011), s. 226–227.
- Frątczak W., *S.K. Zdzitowiecki*, w: *Zasłużeni dla Wrocławka (XIII–XX wieku)*, red. M. Wojciechowski, Wrocław 1991, s. 226–227.
- Frątczak W., *Zdzitowiecki Stanisław Kazimierz*, w: *WiSb*, t. 1, Wrocław 2004, s. 186–188.
- Gruszczyńska M., *Organizacja władz miejskich Wrocławka w latach 1918–1939*, w: *Wrocław. Dzieje miasta*, t. 2, Wrocław 2001, s. 86–140.
- Hanc W., *Kremer Piotr*, w: *WiSb*, t. 2, Wrocław 2005, s. 91–93.
- Kamińska I., *Aspis z d. Hecker Aleksandra*, w: *WiSb*, t. 1, Wrocław 2004, s. 14–15.
- Kujawski W., *Bereśniewicz Aleksander Kazimierz*, w: *WiSb*, t. 3, Wrocław 2005, s. 9.
- Kujawski W., *Krynicky Władysław Paweł*, w: *WiSb*, t. 6, Wrocław 2011, s. 67–69.
- Kupisiński Z., *Kruszyński Józef*, w: *EK*, t. 9, Lublin 2002, kol. 1389–1390.
- Leon XIII, *Encyklika Providentissimus Deus*, Kraków 1934.
- Librowski S., *Bereśniewicz Aleksander Kazimierz*, w: *EK*, t. 2, Lublin 1995, kol. 282–283.
- Librowski S., *Kruszyński Józef*, w: *PSB*, t. 15, z. 1, Wrocław – Warszawa – Kraków 1970, s. 442–443.
- Librowski S., *Materiały do dziejów diecezji wrocławskiej czasu wojny 1939–1945*, *ABMK*, 38(1979).
- Nitecki P., *Biskupi Kościoła w Polsce*, Warszawa 2000.
- Pawlak M., *Steinbok Janina*, w: *WiSb*, t. 2, Wrocław 2005, s. 165–166.
- Pawlak Z., *Z dziejów nauczania filozofii w seminarium duchownym we Wrocławku*, Wrocław 2019.
- Pogorzelski W., *Sieradz*, Wrocław 1927.
- Politowski L., *Wykładowcy liturgii*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku*, red. W. Hanc, K. Rulka, Wrocław 1997, s. 58–65.
- Poniński A., *Borowski Antoni*, w: *WiSb*, t. 1, Wrocław 2004, s. 30–32.
- Poniński A., *Czajka Stanisław*, w: *WiSb*, t. 2, Wrocław 2005, s. 41–42.

- Poniński A., *Jasiński Włodzimierz Bronisław*, w: WISb, t. 2, Włocławek 2005, s. 75–77.
- Powrót ks. Infułata Kruszyńskiego do Włocławka*, KDWł, 39(1945), s. 93–95.
- „Przegląd Kulturalny”, 29.01. – 4.02.1953, s. 1.
- Rulka K., *Fulman Marian Leon*, w: WISb, t. 3, Włocławek 2005, s. 48–50.
- Rulka K., *Józef Kruszyński*, w: *Zasłużeni dla Włocławka (XII–XX wiek)*, Włocławek 1991, s. 102–104.
- Rulka K., *Kossowski Henryk Piotr h. Dołęga*, w: WISb, t. 1, Włocławek 2004, s. 73–75.
- Rulka K., *Kruszyński Józef*, w: SPTK, t. 6, Warszawa 1983, s. 215–222.
- Rulka K., *Rektorzy, wicerektorzy, prefekci*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku*, red. W. Hanc, K. Rulka, Włocławek 1997, s. 132–142.
- Sprawozdania z działalności WSD we Włocławku w latach 1945–1970*, oprac. K. Rulka, Włocławek 2019.
- Starczewski Ł., *Proboszczowie parafii katedralnej – ks. Józef Kruszyński*, „Przewodnik Katolicki”, 2011, nr 26(26 VI), s. V.
- Szygenda Z., *Wykładowcy muzyki i śpiewu*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku*, red. W. Hanc, K. Rulka, Włocławek 1997, s. 124–125.
- Wajer J., *Życie kulturalne miasta*, w: *Włocławek. Dzieje miasta*, t. 2, Włocławek 2001, s. 170–220.
- Waszkiewicz Z., *Życie polityczne Włocławka w latach 1918–1939*, w: *Włocławek. Dzieje miasta*, t. 2, Włocławek 2001, s. 11–85.
- Widera M., *Biskup Stanisław Zdzitowiecki (1854–1927) – główne kierunki działalności w diecezji kujawsko-kaliskiej (włocławskiej)*, AtK, 183(2024), z. 2(693), s. 264–287.
- Witczak H., *Działalność zakonów i zgromadzeń zakonnych na rzecz społeczności Włocławka*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, 35(2020), s. 31–60.
- Witczak H., *Ks. Idzi Radziszewski – uczeń i student*, StWł, 24(2022), s. 9–35.
- Witczak H., *Ks. Stanisław Chodyński – wykładowca i rektor Seminarium Duchownego, historyk diecezji włocławskiej*, AtK, 183(2024), z. 2(693), s. 288–313.